

Voorwoord Praktijkboek Dynamische Oordeelsvorming

Lex Bos, versie juli 2005

Voorwoord

Voor dit voorwoord heb ik mij als enige taak gesteld om het verschijnen van dit praktijkboek Dynamische Oordeelsvorming te rechtvaardigen. Dat is om twee redenen niet overbodig.

1. Mensen die enigszins historisch georiënteerd en filosofisch geschoold zijn, zijn van menig dat het – om het wat overtrokken te formuleren – hoogmoedig is om te menen dat je, b.v. door een proefschrift over oordeelsvorming, iets wezenlijks nieuws moet en kunt toevoegen aan het fundament dat Aristoteles legde en waarop tot op heden ons wetenschappelijk denken is gebaseerd. In de voorgaande culturen was het denken nog beeldend, imaginatief, had nog openbaringskarakter, nog niet dat van persoonlijk gevormde begrippen. Die stap wordt in de Griekse cultuur gezet. Waar Plato en Socrates (de leraar resp. leraarsleraar van Aristoteles) zich in menig opzicht nog door het oude denken laten leiden is, Aristoteles de eerst die zijn denken beleeft als eigen activiteit, waarbij hij het is die zich begrippen vormt en deze begrippen met elkaar in verbinding brengt. Daarbij moeten strenge spelregels in acht worden genomen. Dat zijn de regels van de Logica en Aristoteles heeft die in extenso beschreven. Men zou zijn boek daarover ook kunnen noemen: "Spelregels voor oordeelsvorming". In de eeuwen daarna zal zich op dit fundament het filosofisch denken verder ontwikkelen, zullen op de concilies de dogma discussies zich voltrekken, zal de heldere logica van het Romeinse Recht het sociale leven ordenen en zal in de nieuwe tijd het natuurwetenschappelijke denken zijn zegetocht beginnen. Kort daarvoor heeft Thomas van Aquino de Aristotelische Logica stevig verankerd in het christelijke scholastieke beweging. Hij laat zien hoe op de diepste christelijke-theologische vragen met Aristotelische denk-discipline antwoorden kunnen worden gevonden. De zogenaamde scholastieke "Disputatrones" (conceptuele strijdgesprekken rondom een theologische these) zijn daarvan een voorbeeld. De fundamenten voor een proces van oordeelsvorming dat de waarheid vermag te benaderen zijn dermate overtuigend, evident en tijdloos door Aristoteles geformuleerd dat men zich met recht kan afvragen of vanuit de optiek van Rudolf Steiners Antroposofie daar nog iets op af te dingen of aan toe te voegen is. Is het niet hoogmoedig aan de fundamenten van dit bouwwerk te willen rammelen? (B.v. met een proefschrift over oordeelsvorming.)
2. De tweede reden waarom de noodzaak van een praktijkboek oordeelsvorming niet zo voor de hand ligt is de volgende. Wanneer ik mensen vertel dat ik alom trainingen oordeelsvorming geef, is vaak de verbaasde reactie: "Waar is dat nou voor nodig? Dat hoef je toch niet te leren? Dat doen we dagelijks." En ze hebben gelijk. Als je luistert naar communicatie tussen mensen, bestaat die veelal uit het uitwisselen van oordelen. Mensen vinden van alles wat. Ze hebben hun oordelen over het weer en de baas, over de organisatie en de politiek, over de

milieubeweging en de vakbond etc. Dus wat moet je daar nog leren? Aan de hand van deze twee ingangen zal ik laten zien hoe dringend het concept van en de vaardigheid in Dynamische Oordeelsvorming nodig zijn.

Ad 1

Ik knoop nog even aan bij het reeds kort genoemde fenomeen dat met de Griekse cultuur een wezenlijk nieuwe stap wordt gezet in de aard van het menselijk bewustzijn; een beginnend zelfgevoel en een beginnend beleven tegenover de wereld te staan. De draaggolf voor deze bewustzijnsontwikkeling is het ontwakende zelfstandige, begripsmatige denken. Aristoteles heeft dat voorgedaan. En door reflectie op zijn eigen activiteit de methodiek van deze denkweg ontdekt. Die heeft hij geformuleerd als spelregels voor de Logica. Hij deed daarmee een gooi die reikte tot aan Thomas van Aquino. Ik noemde reeds dat in de Scholastiek de rijpe vruchten van Aristoteles' Logica worden geplukt t.b.v. de fundering en verdieping van de Christelijke leer. De stap die Aristoteles in de bewustzijnsontwikkeling inleidde wordt in de eeuwen na Thomas langzamerhand een verworvenheid; het geëmancipeerde IK-bewustzijn en het subject-object beleven. Met die verworvenheden begint de nieuwe tijd en de vraag is of ook hier weer sprake is van een wezenlijke stap in de voortgaande bewustzijnsontwikkeling. Ik denk dat dat zo is en dat Rudolf Steiner daarbij een vergelijkbare pioniersrol speelt als eertijds Aristoteles en Thomas van Aquino. Ik wil nu in drieërlei opzicht het denken van de vorige cultuurperiode vergelijken met de taak die dit denken in de nieuwe tijd krijgt.

- a) In de voorgaande cultuurperiode was in wezen alle wetenschap filosofie en theologie. Aristoteles' Logica leer was een ladder om al denkend in de wereld van de Geest binnen te dringen. In de nieuwe tijd doet de moderne natuurwetenschap zijn intrede. De strenge denkdiscipline van Aristoteles wordt overgenomen, maar de inhoud waarop dit denken zich richt is een totaal andere; de fysiek-zintuiglijke werkelijkheid. Het denken wordt een ladder om in de diepste geheimen van de stoffelijke wereld af te dalen.
- b) In de voorgaande cultuurperiode had het denken een duidelijke betekenis voor de denkende mens. Het was een scholing van het nieuwe bewustzijn. In die zin wordt het denken operationeel naar binnen toe. Naar buiten toe was dat nog niet het geval. Daar bleef de cultuur namelijk onberoerd door wat filosofen en theologen dachten. Een voorloper in dit opzicht was het Romeinse Rijk waar de filosofie van de Logica werd getransformeerd in een juridische Logica, die een hecht fundament vormde voor het Romeinse recht en daarmee voor het Romeinse imperium. In schril contrast met het eerder onder b) gezegde is het denken dat in de nieuwe tijd op komt. Het is nauwelijks meer operationeel naar binnen toe in die zin dat mensen aan het denken zelf een ontwikkeling ervaren. Daarvoor wordt het meer en meer operationeel naar buiten toe. Er is heden ten dage vrijwel geen levensgebied meer dat niet doordrongen is van de tot techniek geworden natuurwetenschap. Het totaal nieuwe dat zich hierin manifesteert is dat het bij denkoperaties allang niet meer gaat om de vraag of we al denkend de waarheid benaderen maar over de vraag of het gezond is wat we denken, of we de werkelijkheid die we met ons denken scheppen ook moreel kunnen verantwoorden.
- c) Het denken zoals dat na Aristoteles in filosofische en theologische zin werd gepraktiseerd, was in wezen een eenzame, individuele aangelegenheid. Men genereerde zelf uit zijn innerlijk begrippen en bracht die door innerlijke activiteit met elkaar in verbinding. Ook al bracht Socrates er met zijn dialogische methode een sociaal element in, de leerling besteedde toch eenzaam en door innerlijke activiteit de ladder omhoog.

Heel anders wordt dit in de nieuwe tijd. Voor de problemen die we met het denken willen oplossen, hebben we andere mensen nodig, die hun ervaring en vanuit hun optiek, hun gedachten daarover inbrengen. Vrijwel alle vraagstukken van deze tijd hebben een sociale context en die context maakt het tot een illusie dat iemand zulke problemen eenzaam denkend en concipiërend zou kunnen oplossen.

Proberen we thans tot conclusies te komen.

Ad a) Door de eerste karakteristiek is het moderne denken in hoge mate afhankelijk van de waarneming waardoor het gevoed wordt; waarnemen van natuurlijke fenomenen, van maatschappelijke realiteit, van het eigen innerlijk (dat dan ook buitenwereld wordt). Het innerlijke denken heeft een sterke uiterlijke waarnemingscomponent gekregen.

Ad b) Door de tweede karakteristiek wordt het denken opgeroepen niet alleen maar op de kenweg
- als wetenschapper – naar waarheid te zoeken, maar evenzeer op de keuzeweg - als handelend individu – naar moraliteit te streven. Het denken van het ware heeft zijn complement gekregen in het willen van het goede.

Ad c) De derde karakteristiek laat ons zien dat het denken meer en meer instrument wordt om nieuwe werkelijkheid te scheppen en die heeft altijd een sociale component. Daarom komen we nooit tot realistische, relevante, sociaal geaccepteerde denkconclusies, wanneer we bij onze denkoperaties niet alle relevante betrokkenen laten participeren. Het eenzame cognitieve gebeuren in Aristotelische zin krijgt een sociaal complement.

Eerder spraken we over Aristoteles' "Handboek oordeelsvorming" (zijn Logica spelregels) onze conclusie is dat dit handboek geen antwoord geeft op de vragen van deze tijd. Er moet een hoofdstuk aan worden toegevoegd dat inspeelt op de uitdagingen die deze nieuwe tijd, die de stap naar een nieuw bewustzijn, ons stelt:

- a. oordeelsvorming met een duidelijke waarnemingscomponent naast het cognitieve;
- b. oordeelsvorming met een duidelijk moreel – ethische component naast het waarheidselement;
- c. oordeelsvorming met een duidelijke sociale inslag.

In die zin denk ik dat het niet hoogmoedig maar noodzakelijk, actueel en relevant is om aan de hecht doortimmerde Logica van Aristoteles en Thomas van Aquino een hoofdstuk toe te voegen. Rudolf Steiner heeft mij daarbij sterk geholpen. De volgende hoofdstukken mogen duidelijk maken dat met Dynamische Oordeelsvorming recht wordt gedaan aan de drie wezenlijke opgaven die onze tijd aan de oordeelsvorming stelt.

Ad 2.

De tweede reden om dit handboek te legitimeren was niet zo zeer een inhoudelijk-conceptuele maar meer een praktisch-pragmatische. Het was de verbazing van mensen die horen dat je cursussen oordeelsvorming geeft. Alsof je iets dat je dagelijks doet nog moet leren! Ik schreef in het begin van deze inleiding dat dit inderdaad klopt en dat de gebruikelijke inhoud van communicatie tussen mensen bestaat uit het elkaar vertellen wat ze van allerlei zaken vinden, wat hun standpunt daaromtrent is. Maar wat is de kwaliteit van deze oordelen? Als algemene karakteristiek valt op dat die oordelen niet met moeite gevormd zijn, maar dat ze spontaan opborrelen uit het gevoel of zonder veel overweging gebruik maken van

begrippen die de taal aanreikt en waarmee zaken gemakkelijk benoemd kunnen worden. Oordelen zijn vaak eenzijdig, ongenueanceerd, generaliserend, zwart-wit, heel gevoelsmatig, persoonlijk, gekleurd, gefixeerd, overtrokken. Voorbeelden daarvan vindt u te over in de opstellen hierna. Waarom doen mensen dit, waarom gaan mensen zo met oordelen om?

- Het bevredigt een zekere gemakzucht om mensen of situaties met een oordeel een stempel op te drukken. Je hoeft er dan verder geen moeite voor te doen ze te begrijpen. Zo is dit nu eenmaal!
- Waar oordelen negatief zijn – en dat zijn ze vaak – geven ze een prettig gevoel dat ik me daarbij in positieve zin onderscheid.
- Het is vermoeiend om veel feiten te verzamelen en een oordeel te staven of zelfs te falsificeren. Een paar ervaringen zijn voldoende. De rest zal ook wel zo zijn.
- Oordelen kunnen de functie hebben mijn eigen handelen of juist het achterwege blijven daarvan te legitimeren.
- Oordelen moeten het zelfbeeld en het wereldbeeld dat ik gevormd heb bevestigen. Afwijkende oordelen zijn storend en worden bestreden.
- Uit gemakzucht en aanpassingsbehoefte sluiten oordelen vaak aan bij de onzichtbare autoriteit van de publieke opinie: zè vinden dat ook; de wetenschap zegt het immers; dat is het standpunt van de vakbeweging en die kunnen het weten; het stond in de krant". De media met name leveren ons voortdurend voer voor zulke aan een onzichtbare autoriteit reflecterende oordelen.
- Oordelen kunnen de werkelijkheid zo vervormen dat deze past in mijn streven, mijn begeerte of ook juist mijn angsten.

Hoe kunnen we deze oordeelsvervuiling begrijpen? We spraken over de IK-emanipatie die in de vorige cultuurperiode werd aangezet en die pas in onze tijd tot volledige bloei komt. Wat is dat voor IK dat zich hier emancipeert? In menig opzicht is het nog het lagere IK, dat ten prooi valt aan tegen- machten die het of wereldvluchtig maken, waarbij het IK zich zelf in zelfgenoegzaamheid geniet of het wereldzuchtig maken waarbij het IK probeert te heersen over de natuur, over andere mensen, over het sociale leven. Uit dit gecorrumpeerde IK – dat terecht met egoïsme en zelfzucht wordt geïdentificeerd – zal het hogere IK, dat naar zijn aard door en door sociaal en moreel is, zich moeten vrij maken. Misschien ligt daar wel de opdracht voor de volgende stap in de bewustzijnsontwikkeling; ontwikkelen van een sociaal en moreel IK-bewustzijn. En dat heeft alles met oordeelsvorming te maken. Het zelfzuchtige IK verschanst zich achter oordelen, vooroordelen, generaliserende oordelen, negatieve oordelen. De sociale werkelijkheid vraagt echter om het samenwerken en samenleven van al deze gecorrumpeerde IKKEN. Dat doet een sterk appèl van een hoge kwaliteit van oordeelsvorming; echt luisteren naar de ander, inleven, eigen oordelen opzij zetten, onbevooroordeeld de feitelijkheid waarnemen, voortdurende bereidheid gevormde oordelen weer in beweging te brengen, echte interesse in de morele gevolgen van mijn besluiten en zo meer. Dat vraagt om ontwikkeling van vaardigheden die nog maar kiemachtig in ieder mens sluimeren. Voor de ontwikkeling van dat soort vaardigheden is Dynamische Oordeelsvorming de werkplaats. Uit de voorbeelden in dit boek zal dat blijken.

Na het voorafgaande durf ik te stellen dat het concept van Dynamische Oordeelsvorming en het oefenen van de daarbij behorende vaardigheden een eis van deze tijd is en een antwoord op de vraag hoe en waar zich de bewustzijnsontwikkeling van de mens in deze tijd afspeelt.

Lex Bos
Juli 2005